

Capitolul I

OMUL – ELEMENT CONSTITUTIV DE BAZĂ AL SOCIETĂȚII

1. Antropologia. Aspectele biosociale ale apariției și dezvoltării omului

Problemele fundamentale ale omului suscită un interes general, mai ales că însăși tema provenienței lumii este „împletită în mod indisolubil cu problema originii omului”.¹ Existența lumii materiale rezidă în practică, adică în activitatea specific umană. Fetullah Gulen, lider al mișcării reformatoare în islam, afirmă că oamenii sunt o „măreață reflectare a numelui, atributelor și faptelor dumnezeiești, o oglindă strălucitoare, un fruct uimitor al vieții, sursa de existență a întregului Univers...”².

Filosoful Jean-Jacques Rousseau ne sugera: în general, trebuie atent „să te uiți în jurul tău, însă, ca să studiezi Omul, trebuie să înveți să te uiți mai departe; trebuie, mai întâi, să observi diferențele, ca să descoperi proprietățile”³. Prin urmare, este logic să inițiem un studiu al societății și al statului pornind de la natura și esența omului.

În intenția noastră de a studia omul trebuie să ținem cont de faptul că evoluția acestuia a fost marcată de trei evenimente importante: apariția vieții, sub forma microorganismelor, în urmă cu peste 3,5 miliarde de ani, apariția organismelor multicelulare, în urmă cu jumătate de miliard de ani și apariția conștiinței în ultimii 2,5 milioane de ani⁴.

Știința care studiază omul este antropologia (gr. ἄνθρωπος – om), care, ca și multe alte domenii (filosofie, geometrie, arhitectură, dramaturgie, istorie, geografie, politică etc.), a apărut în Grecia antică. Anume grecii, printre primii, au fost preocupați de cunoașterea omului în totalitatea manifestărilor sale, intenție combinată cu cea de a stabili istoria naturală a acestuia și condițiile de mediu în care acesta poate trăi ca membru al Cetății, ca *zoon politikon*⁵. Se consideră că primii care au încercat să trateze problema originii omului din mitologie în domeniul cunoașterii obiective și al „cunoașterii critice” sunt Aristotel și Hipocrate⁶. De exemplu, Aristotel scria că „natura fiecărui lucru este ceea ce s-a îndeplinit prin devenire, ca, de pildă, în cazul omului ...”, care, în opinia marelui filosof, era „în mod natural, un viețuitor politic”⁷.

În același timp, menționăm și contribuția lui Socrate la acest capitol, a cărui piatră de temelie a filosofiei a fost întrebarea: Ce reprezintă omul? Deși Socrate analiza cu minuțiozitate

¹ E. Cassirer, *Eseu despre om. O introducere în filosofia culturii umane*, Ed. Humanitas, București, 1994, p. 14.

² B.J. Carroll, *Dialogul civilizațiilor*, Chișinău, 2012, p. 31.

³ J.-J. Rousseau, *Essai sur l'origine des langues*, Paris, Presses Pochet, 1990, p. 53. Apud R. Deliege, *Introducere în antropologia structurală. Levy-Strauss astăzi*, Ed. Cartier, Chișinău, 2008, p. 34.

⁴ R. Leakey, *Originea omului*, Ed. Humanitas, București, 1995, p. 174.

⁵ N. Frigioiu, *Antropologie politică*, Ed. Tritonic, București, 2009, p. 27

⁶ Șt. Milcu, C. Maximilian, *Introducere în antropologie*, Ed. Științifică, București, 1967, p. 17.

⁷ Aristotel, *Politica*, Ed. IRI, București, 2001, p. 37.

virtuțile umane și identifica natura lor, totuși nu dă o definiție a omului. Prin soluționarea problemei date, el considera că este imposibil de a descrie omul pe baza caracteristicilor sale obiective, cum ar fi, de exemplu, analiza naturii obiectelor fizice. Socrate credea că doar în comunicarea directă cu fiecare persoană, prin cunoașterea lumii interne a acesteia, reușim să pătrundem în esența individului. Ca rezultat, omul este o creatură care în mod constant se caută pe sine însuși, testează și verifică condițiile existenței sale⁸. Viața, lipsită de această cercetare, afirma Socrate, nu e trai de om⁹.

Cu toate acestea, principiul fundamental al filosofiei lui Socrate: „Cunoaște-te pe tine însuși” (*Nosce te ipsum*)* pentru Aurelius Augustinus, numit și sf. Augustin*, devine fals, întrucât omul nu poate avea încredere în sine și nici să se autodefinească. Un credo al acestuia este confirmarea: „Trebuie să înțelegi ca să crezi”. La rândul său, credința conduce la rațiune, astfel încât se ajunge să crezi „ca să înțelegi”. În opinia acestuia, „un om, care s-ar îndoi de propria lui existență și-ar dovedi sie însuși, prin însăși îndoiala lui, existența”, adică: „Dacă mă îndoiesc și mă înșel, eu exist”¹⁰. În opera lui Augustin, omul este un stâlp al creației lumii, o icoană a Universului, un microcosmos, de aceea mântuirea omului este salvarea lumii. Sufletul este nematerial, el a fost creat de Dumnezeu odată cu nașterea corpului și nu a fost „tradus” în corp în momentul nașterii¹¹. Desigur, această poziție este în contradicție cu cea a lui Protagoras*:

⁸ D. Laertios, *Despre viețile și doctrinele filosofilor*, Ed. Polirom, București, 2001, p. 98-104.

⁹ Platon, *Opere*, I, ed. a 2-a, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1975, p. 39.

* Maximă înscrisă pe frontonul templului lui Apollo din Delfi, devenită principiul fundamental al filosofiei lui Socrate, qigongspirit.wordpress.com/.../cunoaste-te-pe-ti..., vizitat la 18 ianuarie 2014. Într-o altă versiune se spune că, fiind întrebat de un discipol care este cea mai mare taină a universului, Socrate i-a răspuns: „Cunoaște-te pe tine însuși!”, Moartea lui Socrate, o admirabilă lecție despre libertate, putere și înțelepciune (codulluioreste.ro/132/, vizitat la 18 ianuarie 2014).

* Augustin (de Hippona), Sfântul născut Aurelius Augustinus (13.11.354, Tagasta, Numidia, azi SoukAhras, Algeria – 28.08.430, Hippo Regius, azi Annaba, Algeria; sărbătorit pe 28 august de Biserica Romano-Catolică și pe 15 iunie de Biserica Ortodoxă). Episcop al Hipponei, unul dintre cei patru Părinți ai Bisericii Apusene (alături de Sf. Ambrozie, Sf. Ieronim și Sf. Grigorie cel Mare), doctor al Bisericii și, probabil, cel mai important gânditor creștin după Sf. Pavel, Sf. Augustin a adaptat filozofia Antichității la învățătura creștină, creând un sistem filozofic foarte important și extrem de puternic. Numeroasele sale lucrări scrise, dintre care cele mai importante sunt Confesiuni (*Confessiones*, 397 d.H.) și Despre Cetatea lui Dumnezeu (*De civitate Dei*), au inițiat metoda exegezei biblice și au contribuit la fundamentarea gândirii creștine medievale și moderne. Augustin este considerat remarcabil prin faptele sale și uimitor prin ceea ce a scris. Dintre cele mai importante lucrări ale acestuia pot fi numite: „Contra Academicilor”, „Asupra liberului arbitru”, „Despre adevărata religie”, „Despre trinitate”, „Despre doctrina creștină”. Sfântul Augustin – Viața și opera, istorii regasite. wordpress.com/.../sfantul-augustin..., vizitat la 19 ianuarie 2014).

¹⁰ *Din istoria gândirii filosofice. Partea I (De la Antichitate la Renaștere)*: Manual, Chișinău: Universitatea de Stat din Moldova, 1999, p. 186.

¹¹ *Ibidem*, p. 188.

* Protagoras s-a născut în Abdera în 480 sau 481 î.H. A avut relații de prietenie chiar cu Pericle. El era așa de vestit încât, când se zvonea că vizitează Atena, atenienii îi ieșeau înainte și-l aclamau. În Atena el obișnuia să-și expună concepția sa pentru onorarii atât de mari încât a putut să-și comande o statuie în mărime naturală din aur. Protagoras a scris o lucrare cu titlul „Despre zei”, care a făcut ca, prin conținutul ei, să-l pună pe Protagoras într-un mare pericol: el a fost acuzat de către Pythodoros de „asebie”, sau de ateism, ceea ce a avut ca urmare că scrierile lui au fost arse în piața publică din Atena, iar Protagoras s-a salvat prin fugă. Voind să fugă în Sicilia, el s-a înecat, având vârsta de 70 de ani. După mărturia lui Platon, Protagoras a activat ca dascăl de înțelepciune cca 40 de ani, așa că activitatea lui are loc între anii 451-411 î.H., www.crestinortodox.ro/.../protagoras-71728.ht..., vizitat la 18 ianuarie 2014).

„Omul este măsura tuturor lucrurilor, a celor care există precum există și a celor care nu există precum nu există”¹².

Într-o sursă mai recentă, omul este considerat un subiect al procesului istoric, al dezvoltării culturii materiale și spirituale pe Pământ, o ființă biosocială (reprezentantul speciei umane *homo sapiens*), legată din punct de vedere genetic de alte forme ale vieții, ființă care s-a separat de ele, datorită capacității de a făuri unelte de muncă, și este înzestrată cu vorbire articulată, gândire și conștiință¹³.

Deși cercetările în acest domeniu au apărut încă în Antichitate, este valabilă și astăzi afirmația precum că originea omului „este departe de a fi cunoscută sau clarificată”¹⁴. Aceasta se datorează în mare parte faptului că istoria omenirii „succint și într-un limbaj accesibil reprezintă istoria lumii de la Big Bang până în prezent”¹⁵. „În opinia lui William H. McNeill*, „istoria umanității se pierde într-un mare întuneric”. Această concluzie pornește de la constatarea de către autor a faptului că „Fragmentele de schelete aparent umane, descoperite în diverse regiuni ale Pământului, nu confirmă prea multe despre evoluția omului”. Deși anatomia comparată și embriologia clasifică specia *homo sapiens* în categoria primatelor, William H. McNeill este convins că „nu există detalii certe ale evoluției omului”. În susținerea acestei ipoteze, reputatul om de știință invocă faptul că vestigiile arheologice (pietre cioplite, fragmente de vase etc.) nu constituie „dovezile adecvate pentru culturile dispărute”¹⁶.

Desigur că o astfel de stare de incertitudine a generat un florilegiu de teorii privitor la originea omului, locul acestuia în lumea înconjurătoare. De exemplu, în lucrarea sa *Istoria animalelor* (*Historia Animalium*), Aristotel plasează pentru prima dată omul în regnul animal, făcând distincția dintre *homo sapiens* și *homo monstrosus*, ceea ce reprezintă o primă încadrare a omului, împreună cu maimuțele, în clasa antropomorfelor¹⁷.

Una dintre întrebările fundamentale cu care se confruntă ființa umană este: „Cine suntem?”. După S. Huntington, popoarele și națiunile încearcă să răspundă la această întrebare „așa cum au făcut-o oamenii dintotdeauna, referindu-se la ceea ce este mai important pentru ei”¹⁸.

Sunt cunoscute multiple teorii care încearcă să descrie și să argumenteze apariția omului pe Pământ. Cea mai veche dintre acestea este *teoria creaționistă*, conform căreia toate formele de viață, inclusiv cea umană, au fost create de Dumnezeu. Cea de a doua, din punct de vedere cronologic, este *teoria lui Darwin* privind evoluția naturală, biologică, a speciilor prin selecție și care susține originea animală a omului, publicată în 1859 sub titlul „Originea

¹² D. Laertios, *Despre viețile și doctrinele filosofilor*, op. cit., p. 299.

¹³ *Dicționar de filosofie*, Chișinău, Redacția principală a Enciclopediei Sovietice Moldovenești, Chișinău, 1985, p. 247.

¹⁴ N. Frigoiu, op. cit., p. 17.

¹⁵ C.S. Brown, *Istoria lumii de la Big Bang până în prezent*, Ed. Litera, București, 2009, p. 9.

* Istoric canadiano-american cu renume mondial, autor renumit, în special, pentru lucrările sale despre civilizația occidentală.

¹⁶ W.H. McNeill, *Ascensiunea Occidentului: o istorie a comunității umane și un eseu retrospectiv*, Ed. ARC, Chișinău, 2000, p. 3.

¹⁷ *Apud* N. Frigoiu, op. cit., p. 28.

¹⁸ S. Huntington, *Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale*, Ed. Litera Internațional, București, 2012, p. 22.

speciilor”, care ulterior a influențat puternic gândirea antropologică. Conform acestei teorii, formele de viață inferioare au evoluat către cele superioare. Această transformare ar fi început acum 5-6 milioane de ani, timp în care pământul a fost populat de multiple forme intermediare. Modificările, care au acționat asupra primelor ființe bipede, au influențat modul de locomoție, utilizarea și producerea treptată a armelor de piatră, dar cea mai semnificativă schimbare a avut loc asupra caninilor. În acest sens Darwin afirma că „Strămoșii îndepărtați ai omului trebuie să fi posedat canini foarte dezvoltati, dar pe măsură ce, treptat, ei s-au obișnuit să folosească pietre, băte sau alte arme pentru a lupta împotriva inamicilor sau rivalilor, fălcile și dinții au început să fie, probabil, din ce în ce mai rar folosiți. Astfel, ei și-au redus dimensiunile”¹⁹.

Se consideră că fragmentele de oase și craniile, recuperate de arheologi din diferite locuri istorice ale lumii vechi, demonstrează că „nu numai unul, ci mai multe tipuri de hominizi au apărut în perioada geologică a pleistocenului”, iar folosirea uneltelor de lemn și de piatră nu constituie monopolul actualei specii umane²⁰. Teoria evoluției descrie patru categorii de strămoși ai omului: *australopithecus* („mămuța sudică” sau „primatul sudic”), *homo habilis*, *homo erectus*, *homo sapiens*). Există și opinii, conform cărora arheologia și antropologia fizică „nu au reușit încă să stabilească numărul de tipuri umane apărute”²¹.

Progresul social nelimitat este legat de apariția omului ca ființă biosocială caracterizată prin rațiune și orientare socială pregnant exprimată. În opinia noastră, progresul social se datorează nu numai apariției propriu-zise a omului, dar, în special, acțiunii sociale ca o componentă fundamentală a activității umane, și care constă „într-un ansamblu integrat de transformări aplicate de către un individ sau grup social ... în vederea obținerii unui rezultat concretizat în adaptare sau cu scopul determinării funcției unei componente a sistemului social”²².

Ca ființă rațională, care produce mijloace materiale de producție, omul există de circa două milioane de ani. În tot acest timp, schimbările condițiilor lui de existență conduceau la modificarea omului însuși. Astfel, în procesul muncii direcționate se perfecționau creierul, membrele lui, se dezvolta gândirea, se formau noi deprinderi creatoare, experiența și cunoștințele colective. Toate acestea au condus la apariția, cu circa 40 de mii de ani în urmă, a omului de tip contemporan – *Homo sapiens* (omul rațional), care a încetat să se mai dezvolte. În schimb, mai întâi lent, apoi tot mai vertiginos, a început să se transforme societatea.

Elementul social și cel biologic ale omului se reflectă în formațiunile sociale și biologice, precum și în știință și cultură. Ca o ființă socială înalt dezvoltată, omul este singurul organism pe Pământ care este dotat cu o esență socială clar exprimată, spirit colectiv, limbă și cunoștințe de drept. Esența socială a omului determină nu numai legile dezvoltării societății, dar și nivelul de dezvoltare a gândirii lui sociale, a calităților lui morale, a concepțiilor lui etice și religioase ș.a., ceea ce permite a modela structura societății viitorului.

¹⁹ D. Charles, *The Descent of Man*, John Murray, Londra, 1871, *apud* R. Leakey, *Originea omului*, Ed. Humanitas, 1995, p. 18.

²⁰ W.H. McNeill, *Ascensiunea Occidentului: o istorie a comunității umane și un eseu retrospectiv*, *op. cit.*, p. 3.

²¹ W.H. McNeill, *op. cit.*, p. 5.

²² *Dicționar enciclopedic de sociologie*, Alc., coord. A. Timuș, Chișinău, Tipografia Centrală, 2013, p. 12-13.

Omul însă este și o specie biologică dotată cu instincte înnăscute (genetice) de supraviețuire, perpetuare a speciei și păstrare a descendenților (familiei), care la etapa actuală de dezvoltare se apropie tot mai mult de instinctele sociale. De aceea, corect ar fi să caracterizăm omul ca ființă biosocială, adică prin noțiunea ce reflectă dualitatea naturii sale – unitatea dialectică și lupta contrariilor responsabile, pe de o parte, de pace și iubire, iar, pe de altă parte, pentru urmări distructive: crime, omoruri, războaie etc.

În viziunea lui Voltaire, „rasele omenești au trăit întotdeauna în societate. Toți oamenii care au fost descoperiți în țările cele mai inculte și cele mai îngrozitoare trăiesc în societate, ca și castorii, furnicile, albinele și multe alte specii de animale”²³.

În natura omului modern, biologicul și socialul sunt strâns legate între ele și se manifestă la etapa actuală a dezvoltării sale istorice, în primul rând, prin instinctul reproducerii și păstrării descendenților, necesitatea comunicării, prieteniei, dragostei, în exprimarea emoțiilor, formarea normelor sociale de conviețuire ș.a.”. Nu s-a văzut nicio țară unde ei (oamenii – n.a.) să trăiască stingheri, unde bărbatul să se întâlnească cu femeia numai din întâmplare..., unde mama să nu-și mai recunoască copiii după ce i-a crescut, unde oamenii să trăiască fără familie și fără societate”²⁴.

Întrucât tot ce este biologic se moștenește (devine genofond biologic), iar socialul nu poate fi asimilat genetic, ci se fixează în cursul unei serii de generații ca experiență colectivă (dreptul, știința, arta, cultura etc.), evoluția omului la etapa actuală include dominantă biologică (reproducerea, comportamentul social, grija față de urmași) și cea socială de dezvoltare a societății umane. Încă Aristotel constatare că oamenii capătă experiență pe baza memoriei, că un mare număr de amintiri prilejuite de unul și același lucru ajung să constituie o experiență unică²⁵.

La etapa actuală de dezvoltare, dominantă socială precumpănește și formează comportamentul social, care, bineînțeles, se răsfrânge asupra conștiinței de drept. Factorul biologic determină păstrarea și reproducerea omului ca specie, totodată cauzează procesul de selecție naturală în societate a indivizilor, forțând omul să lupte pentru supraviețuire în cadrul unui colectiv de indivizi asemenea sie, permanent căutând noi forme de luptă pentru viață și supraviețuire, asimilând noi cunoștințe și experiență colectivă.

Forma socială a materiei a început să se dezvolte doar odată cu apariția omului și constituirea primelor formațiuni ale indivizilor (comune, obști), iar ulterior și a formațiunilor statale și a sistemelor de drept. Instinctul omului, „întărit prin rațiune, îl duce spre societate...”. În viziunea lui Voltaire, izolarea de societate îl degradează pe om. „Cel care ar trăi cu desăvârșire singur, afirma filosoful, ar pierde facultatea de a gândi și de a se exprima ... ar izbuti cel mult să se transforme în animal”²⁶. Filosoful J.-J. Rousseau menționa că „Trecerea de la starea de natură la starea civilă provoacă în om o schimbare remarcabilă, înlocuind în purtarea sa instinctul prin justiție și dând tuturor acțiunilor sale moralitatea care le lipsea înainte”. Deși, considera marele filosof, „în această stare el se lipsește de o serie de avantaje pe care le avea de la natură, câștigă altele mai mari...”²⁷.

²³ Voltaire, *Dicționarul filosofic*, în Voltaire, Rousseau, *Colecția Texte filozofice*, Ed. Academiei Republicii Populare Române, București, 1955, p. 63.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ Aristotel, *Metafizica*, Ed. IRI, București, 1999, p. 12.

²⁶ Voltaire, *op. cit.*, p. 63.

²⁷ J.-J. Rousseau, *op. cit.*, p. 20.